

บทที่ 6

การศึกษานอกระบบโรงเรียน

6.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบ

คำว่า “การศึกษานอกระบบโรงเรียน” (Nonformal Education) เป็นคำใหม่ในวงการศึกษ ประเทศไทยเราเพิ่งจะรับคำ ๆ นี้ไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 หรือเมื่อไม่นานมานี้เอง แต่เดิมนั้นจะมีคำที่ใช้เรียกประเภทใหญ่ ๆ ของการศึกษาอยู่สองคำ คือการศึกษาในโรงเรียน หรือการศึกษาเป็นทางการ (Formal Education) และการศึกษาตามธรรมชาติ หรือการศึกษาไม่เป็นทางการ (Informal Education) ตามความหมายเดิมนั้น การศึกษาตามธรรมชาติ หรือการศึกษาไม่เป็นทางการ จะครอบคลุมกิจกรรมทางการศึกษาทุกอย่างที่อยู่นอกโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นจัดโดยตั้งใจจะให้เป็นการศึกษาหรือไม่ก็ตาม และไม่ว่าผู้เรียนจะได้รับโดยวิธีใด ดังนั้น การศึกษาไม่เป็นทางการจึงกว้างขวางมาก รวมทั้งเรียนจากการทำงาน การเล่น การพักผ่อน การอ่าน การรับฟังวิทยุ คุโรทัศน์ การท่องเที่ยว การดูพิพิธภัณฑ์ การประชุมอบรม การสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่รอบตัวเป็นประจำวัน และอื่น ๆ นานัปการ

ในสังคมปฐมภูมิ (Primitive Society) นั้น การศึกษาเป็นสิ่งที่มิได้อยู่แล้วโดยธรรมชาติ และเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การศึกษาโดยธรรมชาตินี้มีความมุ่งหมายเพื่อจะปลูกสร้างนิสัย เจตคติ ทักษะ คุณธรรม ความรู้แก่บุคคล ข้อที่แตกต่างกับการศึกษาในปัจจุบันก็คือ ในสมัยนั้นบุคคลแต่ละคนเป็นผู้เรียนรู้ด้วยตนเอง ชีวิตของคนในยุคนั้น แต่ละวันอยู่กันในครบครัว และมีชีวิตอยู่กับการทำงาน การพักผ่อน การเข้าร่วมพิธีกรรมตามจารีตประเพณีปะปนกันไป การเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นได้เองจากกิจกรรมดังกล่าว จากการดูแลของแม่ การนำพาออกไปล่าสัตว์ และแสวงหาอาหารของพ่อ จากการศึกษาจลสัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมรอบตัว จากการศึกษาจากผู้มีอาวุโส จากบทสวดมนต์ของพระ ฯลฯ กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นการศึกษาโดยธรรมชาติ ซึ่งคนในยุคก่อนได้รับความรู้ ความชำนาญ การอบรม ในด้านคุณธรรมสืบทอดกันมาจนแม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังมีอยู่ในที่ต่าง ๆ (Fourie, 1972 : 45)

เป็นที่ยอมรับของนักการศึกษาทั่วโลกว่า การเรียนรู้ในโรงเรียนอย่างเดียวคงจะไม่เพียงพอที่จะให้ครอบคลุมความรู้ ทักษะ และความสามารถที่จำเป็นจะต้องใช้ในชีวิตของคนแต่ละคนได้ การเรียนรู้โดยธรรมชาติ หรือไม่เป็นทางการ ย่อมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองต่อเนื่องไปตลอดชีวิต แต่การเรียนรู้ในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นได้จริงหรือไม่ และจะเพียงพอแก่ความจำเป็นและความต้องการของบุคคลหรือไม่ก็เป็นเรื่องที่ไม่สามารถตอบได้ เพราะไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบอย่างจริงจังในการวางแผนและดำเนินการให้ความรู้แก่ประชาชน จะมีก็เพียงการให้ความรู้เฉพาะเรื่องเฉพาะอย่าง ตามวัตถุประสงค์ของหน่วยงานแต่ละหน่วยเท่านั้น ดังนั้นประชาชนโดยทั่วไปก็ยังคงขาดโอกาสที่จะได้รู้ตามความจำเป็นและความต้องการของเขาอย่างครอบคลุม และต่อเนื่องจนตลอดชีวิต

โดยเหตุนี้ จึงมีการแยกการศึกษาที่จัดขึ้นนอกโรงเรียนเป็น 2 พวก

พวกแรก เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามโอกาส โดยหน่วยงานผู้จัดไม่มีวัตถุประสงค์จะจัดเป็นการศึกษา แต่ผู้เรียนอาจได้รับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกันไปเป็นผลพลอยได้ ดังเช่น รายการโฆษณาทางวิทยุ และโทรทัศน์ การดูภาพยนตร์ การท่องเที่ยว การพบปะสนทนากับเพื่อนฝูง ตลอดจนการจัดแหล่งวิชา เช่น ห้องสมุด และพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น การศึกษาที่เกิดขึ้นตามโอกาสนี้ เรียกว่า การศึกษารวมชาติ หรือการศึกษาไม่เป็นทางการ (Informal Education)

พวกที่สอง เป็นการศึกษาที่ผู้จัดตั้งใจจะจัดเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ทักษะ และความสามารถเป็นความมุ่งหมายหลัก ดังเช่น จัดให้มีการฝึกอบรมตามหลักสูตรที่วางไว้ การศึกษาพวกที่สองนี้ เรียกว่า การศึกษานอกโรงเรียนหรือการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Nonformal Education) การแยกการศึกษานอกโรงเรียน ออกจากการศึกษารวมชาติ จึงได้ประโยชน์เป็นอันมากในเชิงการจัดการ ทำให้สามารถวางแผนและดูแลรับผิดชอบอย่างเป็นส่วนสัดได้

Coombs (Coombs, P.H., 1973) ได้ให้นิยามการศึกษานอกระบบไว้ว่า "Any organized educational activity outside the established formal system-whether operating separately or as an important feature of some broader activity that is intended to serve identifiable learning clientele and learning objectives" "กิจกรรมทางการศึกษาใด ๆ ซึ่งจัด

นอกระบบโรงเรียนไม่ว่าจะจัดแยกเป็นเอกเทศ หรือเป็นส่วนประกอบสำคัญทางกิจกรรมอื่น อันมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บริการกลุ่มเป้าหมาย และสนองวัตถุประสงค์การเรียนรู้และสามารถระบุได้”

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ได้ให้คำนิยามการศึกษานอกโรงเรียน ดังนี้

“การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในโรงเรียน ไม่ว่าจะศึกษานั้นจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมการศึกษาโดยเฉพาะ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้รู้จักแก้ปัญหา ฝึกอาชีพ หรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่างตามความต้องการ และความสนใจของพลเมือง”

กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกโรงเรียนว่า “เป็นประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้และความสามารถ ทั้งในด้านความรู้ทั่วไป และวิชาชีพ ให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ ประกอบอาชีพ และทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น”

วนิดา ชัยมงคล (2519 : 136) ได้ให้ความหมายทางการศึกษานอกระบบดังนี้ “การศึกษานอกระบบโรงเรียน (formal education) การศึกษานอกระบบอาจแยกตัวหรือขยายกิจการมาจากระบบโรงเรียน แต่ได้มีการจัดระบบไว้แล้วอย่างดี ตัวอย่างของการศึกษานอกระบบได้แก่ ศูนย์เด็กปฐมวัย หรือจัดการศึกษาให้แก่ผู้พลาดโอกาสเข้าศึกษาในโรงเรียน ให้แก่ผู้ที่ต้องออกโรงเรียนกลางคัน หรือจัดการศึกษาเพื่อเสริมความรู้ให้ผู้ใหญ่ได้แก่ การฝึกอาชีพ เกษตรกรรม งานก่อสร้าง”

บรรจง ชูสกุลชาติ (2519 : 78) กล่าวว่า กิจการที่นับว่าเป็น **การศึกษานอกโรงเรียน** ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ การศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยชาวบ้าน การเรียนทางไปรษณีย์ กิจกรรมทางสังคม การเผยแพร่ข่าวสาร กิจกรรมต่างๆ ที่โรงงานอุตสาหกรรมจัดขึ้น เพื่อฝึกฝนอบรมคนงาน สื่อมวลชนทุกประเภทก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

สุนทร สุนันท์ชัย (2529 : 84) ได้ให้ความหมายของ **การศึกษานอกโรงเรียน** หมายถึงการศึกษาที่จัดนอกระบบโรงเรียน ไม่เน้นหนักในระเบียบแบบแผน มีลักษณะยืดหยุ่น

มากกว่า มุ่งสนองวัตถุประสงค์โดยเฉพาะเจาะจงมากกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน เช่น การฝึกอาชีพระยะสั้น การฝึกอบรมวิชาต่าง ๆ ระยะสั้น การเผยแพร่ด้วยสื่อต่าง ๆ รวมทั้งสื่อมวลชน ฯลฯ ลักษณะของการศึกษานอกโรงเรียนที่สำคัญก็คือ ไม่เป็นการบังคับ

Sheffield (Sheffield, James R., 1972 : XI) ระบุว่า เป็นบริการที่สนองความต้องการของผู้เรียน กล่าวคือ

1. เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน
2. เพื่อให้ผู้จบการศึกษาจากระบบโรงเรียนได้มีโอกาสหาความรู้ และได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติม
3. สำหรับช่วยให้ผู้ที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

Mccall (Mccall W. Steen, 1971 : 5) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลายซึ่งอยู่นอกระบบชั้นเรียนภาคปกติ หมายถึง การศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อแม่ จากประสบการณ์ จากเพื่อน ๆ จากสื่อมวลชน จากโรงเรียนผู้ใหญ่ จากหน่วยพัฒนาต่าง ๆ จากหน่วยฝึกงาน จากคนรุ่นราวคราวเดียวกัน

Kline (Kline, David, 1972 : 3) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบเหมือนกับการศึกษาอย่างไม่มีระบบ (Unsystem Education) การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) การศึกษาตลอดชีพ (Lifelong Education) และการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ เป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้

Harbison (1974 : 5) กล่าวว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาหาความรู้ และฝึกทักษะนอกโรงเรียนปกติ ส่วนใหญ่แล้วจะไม่ค่อยมีระบบ เป็นกิจกรรมที่กว้างและมีวัตถุประสงค์ของการเรียนกว้างขวางมาก

Kleis (1974 : 6) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบ เป็นธุรกิจการศึกษาที่มีระบบ (ปกติจะจัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนแบบเก่า) ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหา สื่อการสอน เวลา คณะกรรมการบริหาร สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และส่วนประกอบของระบบซึ่งได้รับการจัดหรือคัดเลือกให้

เหมาะสมกับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ และรักษาไว้ซึ่งความเป็นระบบ หรือระเบียบ ให้น้อยที่สุด

Husen (1985 : 116) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนปกติ อาจจะมีจัดแบบแยกต่างหาก หรือจัดเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียน จุดสำคัญในการจัดคือ มีหลักสูตรหลากหลายเพื่อสนองความต้องการของผู้เรียน และสนองวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้

หากวิเคราะห์คานิยามข้างต้น เราอาจจะแยกองค์ประกอบของการศึกษานอกระบบ (การศึกษานอกโรงเรียน) ได้ดังนี้

1. เป็นกิจกรรมทางการศึกษา
2. กิจกรรมทางการศึกษานั้น อาจเป็นกิจกรรมทางการศึกษาโดยเฉพาะ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นก็ได้ เช่น อุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้า อาจมีการสอนคนงานให้รู้จักตัดเย็บเสื้อผ้า ก็คือว่าเป็นกิจกรรมทางการศึกษา แต่จัดเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมผลิตเสื้อผ้า
3. มีกลุ่มเป้าหมายที่สามารถระบุได้ อันเป็นธรรมชาติของการศึกษานอกระบบซึ่งจำต้องจัดให้กลุ่มเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง
4. มีวัตถุประสงค์ทางการศึกษาที่สามารถระบุได้ ไม่กว้างขวางเกินไปจนขาดความชัดเจน

6.2 ความจำเป็นที่ต้องมีการศึกษานอกระบบ

1. การศึกษาในระบบโรงเรียนมีค่าใช้จ่ายสูง เพียงแต่จัดในระดับประถมศึกษาอย่างเดียว ประเทศไทยต้องใช้งบประมาณถึงสองหมื่นล้านบาทเศษ คิดเป็นค่าใช้จ่ายต่อนักเรียน 1 คน ต่อปีประมาณ 3,000 บาท ถ้าใช้อัตราเดียวกันนี้ คิดเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อผลิตนักเรียน 1 คน ใช้เวลา 6 ปี ก็จะเป็นเงินประมาณ 18,000 บาท ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนเงินที่สูงไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาเช่นประเทศไทย ถ้ายิ่งจะขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปอีก 3 ปี เป็น 9 ปี เพื่อให้เรียนถึงขั้นมัธยมตอนต้นด้วยแล้ว ค่าใช้จ่ายเพื่อการนี้ ก็จะเพิ่มขึ้นไปอีกนับหมื่นล้านบาท

แต่ถ้าหากการศึกษานอกระบบจะรับภาระสอนผู้เรียนที่ประสงค์จะเรียนรู้เพิ่มเติม เพื่อให้ได้ประกาศนียบัตรที่เทียบเท่าในโรงเรียน โดยผู้เรียนไม่จำเป็นต้องเรียนเต็มวัน แต่สามารถประกอบอาชีพตามปกติได้เพียงแต่มาเรียนบางชั่วโมงในตอนค่ำเท่านั้น ค่าใช้จ่ายเพื่อผลิตนักเรียนระดับเดียวกันนี้จะถูกลงอย่างมากเมื่อเทียบกับคนต่อคน

เมื่อเราพิจารณาถึงประชากรที่ขาดโอกาสจะเข้าเรียนในโรงเรียนมัธยมตอนต้นและตอนปลาย ทั้งสายสามัญศึกษาและอาชีวศึกษา ซึ่งมีอยู่จำนวนมากในขณะนี้ ถ้าหากประเทศไทยจะชะลอการจัดการศึกษาในระบบเสียบ้าง และใช้งบประมาณที่จะเพิ่มต่อไปภายนอกมาจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนก็จะช่วยให้ประชากรไทยมีโอกาสได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้นนับสิบๆ เท่าตัว เท่ากับเป็นการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาให้แก่ประชาชนไทย โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมใด ๆ ในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ทรัพยากรของประเทศไม่มีพอที่จะจัดการศึกษาให้แก่เด็กทั่วทั้งประเทศได้ (Coles, 1977 : 7) ดังนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียน น่าจะเป็นทางเลือกเพื่อให้เด็กในวัยเรียนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ได้ตามอัธยาศัย และการพัฒนาคุณภาพของประชากรไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. ประเทศกำลังพัฒนา จะต้องเร่งผลิตแรงงานที่มีความรู้ และทักษะ เพื่อพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ทั้งอุตสาหกรรม เกษตรกรรม ธุรกิจ และบริการสถานศึกษาในระบบปกติซึ่งมีหน้าที่ฝึกอบรมเด็ก จะต้องใช้เวลาฝึกอบรมระยะยาวกว่าจะผลิตออกมาใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นหากจะรอคอยให้เด็กในปัจจุบันได้รับการฝึกอบรมจนมีความรู้ความสามารถก็จะต้องรอเป็นเวลาหลายปี อาจจะไม่ทันความต้องการของประเทศที่จะต้องเร่งรัดพัฒนา โดยเหตุนี้ การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงอาจจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสม เพราะโดยธรรมชาติแล้ว เป็นการศึกษาไม่มีขีดจำกัดเกี่ยวกับวัย, ใช้เวลาเรียนระยะสั้น, มีวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจง ทั้งเสียค่าใช้จ่ายถูกกว่าในระบบโรงเรียนอย่างมาก

3. โรงเรียนยังทำหน้าที่ของตนไม่สมบูรณ์ ปกติแล้ว โรงเรียนประถมศึกษาควรจะสามารถรับนักเรียนในช่วงอายุเข้าเกณฑ์ ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา เข้าเรียนได้ถึงร้อยละร้อย และสามารถช่วยให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้อย่างดีพอเหมาะแก่ระดับชั้น แต่ความเป็นจริงนั้น โรงเรียนยังรับนักเรียนเข้าเรียนได้ไม่ครบจำนวนผู้ที่สมควรเข้าเรียน บางคนก็ออก

กลางคันก่อนจบชั้นตัวประโยค หรือแม้จบชั้นตัวประโยคแล้ว นักเรียนส่วนหนึ่งก็ไม่สามารถคงความสามารถในการอ่านเขียนไว้ได้ เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงอาจจะช่วยรับทำ “งานค้าง” จากโรงเรียนประถมและมัธยม ซึ่งยังไม่สมบูรณ์ให้เกิดความสมบูรณ์ เช่น นักเรียนไม่ได้เข้าเรียน ออกจากโรงเรียนกลางคันไม่ได้เรียนต่อก็จัดการให้ผู้เรียนจำนวนนี้ได้รับโอกาสชดเชยตามสมควร (วัชรวิ อรรถคำ, 2517 : 26-27)

4. เด็กก่อนวัยเรียน เป็นอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งยังได้รับบริการทางการศึกษาในอัตราส่วนที่น้อยมาก ไม่เพียงแต่ประเทศที่กำลังพัฒนาเท่านั้น แม้ประเทศที่พัฒนาแล้วก็มีปัญหานี้เช่นกัน การจัดการศึกษาสำหรับเด็กก่อนวัยเรียนนั้น อาจจะจัดให้อาหารเสริมแก่เด็ก ทำให้เด็กไม่ขาดสารอาหารที่จำเป็น ในด้านการศึกษา ศูนย์ประเภทนี้จะช่วยเตรียมให้เด็กมีความพร้อมที่จะรับการศึกษาในระบบโรงเรียนต่อไปได้

5. การศึกษาในระบบโรงเรียนยังไม่สามารถสอนวิชาที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาชนบทได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาจจะเป็นเพราะขาดครู อุปกรณ์ และความชำนาญที่จำเป็นที่จะดำเนินการได้เอง ดังนั้นจึงจำเป็นจะต้องใช้แหล่งวิชาที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้ประสบการณ์เสริมแก่เด็ก แหล่งวิชาเหล่านี้อาจจะได้แก่กิจกรรมที่เอกชนหรือหน่วยงานต่างๆ ดำเนินการอยู่ในชุมชน ดังเช่น การประกอบอาชีพ การดูแลสุขภาพอนามัย การป้องกันโรคติดต่อ การจัดสหกรณ์ กิจกรรมด้านจริยธรรมและวัฒนธรรม และอื่น ๆ กิจกรรมเหล่านี้โรงเรียนอาจจะไม่มีความชัดเจนพอที่จะจัดได้ทุกอย่าง หรือแม้จะจัดได้ ก็คงไม่มีประสิทธิภาพ หรือใช้ต้นทุนสูง จึงควรจะใช้แหล่งวิชาที่มีอยู่แล้วให้เป็นประโยชน์เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้การศึกษาในระบบเข้ามามีส่วนในชุมชนในการทำการศึกษาในระบบโรงเรียนสมบูรณ์ขึ้นนั่นเอง

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า “13 (วรรค 3) รัฐพึงจัดให้มีความประสานสัมพันธ์กับระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกโรงเรียน รวมทั้งให้มีภาคปฏิบัติที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ในแต่ละระดับ และประเภทการศึกษา”

6. ความจำเป็นในการพัฒนาชนบท หรือการพัฒนาเมืองก็ตาม จะต้องทำในทุกด้านทุกสาขา ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องมีการฝึกอบรมประชาชน เพื่อให้สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาได้ ดังเช่น ในด้านสุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม การวางแผนครอบครัว โภชนาการ

การป้องกันสิทธิของผู้บริโภค กฎหมายในชีวิตประจำวัน การเกษตร การเพิ่มผลผลิต การจัดสหกรณ์ การปกครอง การเลือกตั้ง การจัดการ และอื่น ๆ การศึกษานอกระบบซึ่งจัดโดยหน่วยงานต่าง ๆ ทุกหน่วยงานจึงมีความจำเป็นอย่างสูงในยุคที่มีการเร่งรัดพัฒนาชนบท เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น เพื่อจะสามารถร่วมนำพาในการพัฒนาชนบทได้

7. การศึกษาของมนุษย์เรามีได้สิ้นสุดลงเมื่อจบจากโรงเรียน ไม่ว่าจะเรียนมากี่ปีก็ตาม มนุษย์จะต้องเผชิญต่อปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีวันสิ้นสุด ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีความรู้และทักษะใหม่ ๆ และมีข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน เพื่อใช้ในการวินิจฉัยตัดสินใจในการแก้ปัญหา และการปรับปรุงตนเองตลอดเวลา อาจกล่าวว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในการศึกษาตลอดชีวิตของคนทุกคน

8. การพัฒนาตนเองเป็นงานที่ไม่มีสิ้นสุด เริ่มต้นตั้งแต่การทำให้ตนเองมีชีวิตรอดต่อไปก็ต้องพัฒนาให้ชีวิตได้รับตอบสนองความต้องการที่สูงขึ้นไปตามลำดับ จนกระทั่งสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดที่แต่ละคนจะพึงมีได้ ดังที่มาสโลว์ (A.H. Maslow) ได้จัดชั้นอันดับความต้องการของมนุษย์ไว้ ดังนี้ ความต้องการเพื่อความอยู่รอด หรือความต้องการทางกาย (Physiological or Survival Needs) ความต้องการที่จะได้รับความยอมรับนับถือ (Esteem Needs) ความต้องการที่จะได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพของแต่ละบุคคล (Need for Self-Actualization) (Maslow, 1970 : 24) ความต้องการเหล่านี้จะมีลำดับจากขั้น พื้นฐานไปจนสูงสุด และจะต้องได้รับการตอบสนองไปตามลำดับ ถ้าหากความต้องการขั้นพื้นฐานหรือขั้นต้น ๆ มิได้รับการตอบสนอง ความต้องการขั้นสูงมากก็จะไม่สามารถจะบรรลุได้

ชีวิตของมนุษย์เรา จำเป็นที่จะต้องพัฒนาตามลำดับ และต่อเนื่องไปจนถึงขั้นสูงสุด โดยเหตุนี้ การศึกษาต่อเนื่องจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อช่วยให้มนุษย์ได้พัฒนาได้เต็มศักยภาพ

สุนทร โคตรบรรเทา (2531 : 1104 - 1112) ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน พอสรุปได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลก ทำให้บุคคลไม่สามารถใช้ความรู้เดิมในการดำรงชีวิตของตนได้ สิ่งที่เคยเรียนไปแล้ว หลายสิ่งกลายเป็นสิ่งล้าหลังใช้การไม่ได้ หากขึ้นใช้

ชีวิตก็จะไม่สามารถดำรงได้อย่างมีสุข กลายเป็นคนตกขอบโลกไป บุคคลจึงจำเป็นต้องแสวงหาความรู้ใหม่เพิ่มเติมอยู่เสมอ เพื่อให้อยู่ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีความสุข และพร้อมที่จะก้าวทันไปกับการเปลี่ยนแปลงของโลกทุกขณะในระหว่างที่มีชีวิตอยู่

2 ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพอย่างมาก ความรู้ใหม่ ๆ วิชาการใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย ทุกคนจึงต้องศึกษาอบรมให้เข้าใจ และรู้จักสิ่งเหล่านี้ เพื่อให้เข้าใจ และใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้อย่างเหมาะสมในชีวิตประจำวัน

3 การเพิ่มของประชากร การย้ายถิ่นและการที่ประชาชนมีอายุยืนยาวเพิ่มขึ้นซึ่งก่อให้เกิดปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาการว่างงาน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาอนามัยสาธารณสุข ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคม

4 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้มีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ค่าครองชีพสูงขึ้น การดำรงชีวิตโดยประกอบอาชีพอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการมีภาระค่าใช้จ่าย จึงทำให้คนต้องดิ้นรนมีอาชีพสำรองเพื่อเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว

5 จากปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้สถาบันในครอบครัวต้องเปลี่ยนแปลงไป พ่อบ้านไม่อาจรับภาระของครอบครัวแต่เพียงผู้เดียวได้ สมาชิกทุกคนจึงต้องช่วยกันทำงาน ความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงน่าเป็นห่วงและเป็นเรื่องที่น่าไปสู่ครอบครัวล่มสลายได้มากขึ้น

6 การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตของประชาชน ประชาชนจำเป็นต้องรู้เข้าใจหน้าที่ของตนเองในทางการเมืองและปฏิบัติได้ถูกต้อง ประเทศชาติจึงจะมีความมั่นคง มีเสถียรภาพ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการฝึกอบรมและรับรู้ข่าวสารด้านการเมืองอยู่เสมอ

7 การเปลี่ยนแปลงทางด้านคมนาคมและการสื่อสาร ซึ่งเจริญรุดหน้าไปมากโดยอาศัยเทคโนโลยีขั้นสูงเข้ามาใช้ มีการสื่อสารผ่านดาวเทียม และพัฒนาเครื่องใช้ที่สะดวกและทันสมัย ซึ่งคนในสังคมต้องปรับตัวให้ทันและใช้ประโยชน์กับสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตในยุคนี้

8 การใช้เวลาร่างให้เป็นประโยชน์ เนื่องจากการมีเครื่องใช้ที่สะดวกในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต ทำให้ผู้คนมีเวลาร่างมากขึ้น ดังนั้นผู้คนในสังคมจึงควรใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและการปรับปรุงอาชีพ ตลอดจนควรมีกิจกรรมต่าง ๆ

เพื่อส่งเสริมความสามัคคี ความบันเทิง รัชชาศิลป์วัฒนธรรมพื้นบ้าน ฯลฯ ซึ่งทำให้การใช้ชีวิตมีค่าและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

9 ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอาศัยอยู่ในชนบท ปัญหาของคนชนบทก็คือ ความไม่รู้ ความยากจน และโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดจากการด้อยการศึกษาทั้งสิ้น มีผู้ลืมนหนังสือเป็นจำนวนมาก เนื่องจากไม่ได้เรียนต่อหรือหาความรู้เพิ่มเติม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการไม่มีโอกาส ความยากจน การคมนาคมที่ลำบากห่างไกล ความไม่รู้ ความไม่เสมอภาคทางการศึกษา ซึ่งการรู้หนังสือเป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ คนรู้หนังสือจะสามารถทำงานและมีรายได้สูงกว่า ดังนั้นการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงจำเป็นอย่างยิ่งในกรณีนี้

6.3 ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษานอกระบบ

1. การศึกษานอกระบบจัดขึ้นเพื่อ “ทดแทน” การศึกษาในระบบปกติ เพื่อให้ผู้ขาดโอกาสได้รับการศึกษาทดแทนในส่วนที่เขาขาดไป ดังเช่น บุคคลซึ่งไม่เคยเข้าเรียนชั้นประถมศึกษา ไม่สามารถอ่านเขียนได้ การศึกษานอกระบบก็ช่วยจัดหลักสูตรพิเศษ ช่วยสอนให้เขาอ่านเขียนได้ และในทำนองเดียวกันผู้ขาดโอกาสทางการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป ก็อาจจะได้รับบริการทดแทนในลักษณะเดียวกันจนถึงมหาวิทยาลัย

2. การศึกษานอกระบบจัดขึ้นเพื่อ “เสริม” การศึกษาในระบบ หรือทำภาระอื่น ๆ ที่การศึกษาในระบบไม่ได้ทำ หรือทำไม่ทั่วถึง ดังเช่น การศึกษาในระบบอาจไม่สามารถสอนวิชาอาชีพได้ เพราะขาดโรงงาน วัสดุอุปกรณ์ และครูผู้ชำนาญการ ดังนั้นก็อาจจะส่งนักเรียนไปเข้าฝึกงานในโรงงานอุตสาหกรรม หรือในกิจการผลิตต่าง ๆ เป็นการเสริมงานของการศึกษาในระบบให้เกิดความสมบูรณ์ ในลักษณะเดียวกันนี้ กิจกรรมการศึกษานอกระบบอีกหลายรูปแบบก็อาจเข้ามาช่วย “เสริม” การศึกษาในระบบได้อย่างดี จากการดูงาน, การท่องเที่ยว, ทัศนศึกษา, ห้องสมุด, การศึกษาด้วยตนเอง, พิพิธภัณฑ, ภาพยนตร์, วิทยุ, โทรทัศน์, วีดีโอเทป ฯลฯ

3. ขยายโอกาสให้ประชาชนทุกเพศทุกวัยที่ขาดโอกาสได้รับบริการทางการศึกษาดังเช่น เด็กก่อนวัยเรียน ในสมัยก่อนจะไม่ได้ได้รับความสนใจในด้านการศึกษามากนัก หากจะมีสถานบริการอยู่บ้างก็จำกัดอยู่ในตัวเมือง และเฉพาะบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น การศึกษานอกโรงเรียนพยายามขยายโอกาสให้ถึงบุคคลทุกวัย ตั้งแต่เด็กก่อนวัยเรียน ไปจนถึงคนสูงอายุ ซึ่งยุติการประกอบอาชีพแล้ว ให้มีโอกาสพัฒนาตนเองอยู่ตลอดไป

4. การศึกษานอกกระบบเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาตลอดชีวิตจะบรรลุความสำเร็จได้ จะต้องอาศัยการศึกษานอกกระบบเป็นส่วนช่วยเหลือที่สำคัญที่สุด เช่น ในการให้ความรู้เพิ่มเติมตามช่วงจังหวะที่เหมาะสม และจัดบริการข่าวสารข้อมูลให้แก่ประชาชน

5. การพัฒนาชนบท จำเป็นจะต้องอาศัยความรู้ ทักษะ ในหลายสาขาประกอบกัน ดังเช่น การเกษตรสาขาต่างๆ อุตสาหกรรมและการค้าขาย การขนส่ง และการชลประทาน สุขภาพอนามัย โภชนาการ การจัดการครอบครัว สหกรณ์ การจัดการชุมชน การปกครองท้องถิ่น การรู้หนังสือ ตลอดจนจะต้องมีทัศนคติในความร่วมมือ พึ่งพาตนเอง และขยันหมั่นเพียร มีคุณธรรมและวัฒนธรรม ความสามารถต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นจะต้องมีการฝึกอบรมให้ประชาชนได้มีความรู้ ความสามารถเกิดขึ้น เพื่อจะได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6. เพื่อพัฒนาบุคคลให้เจริญก้าวหน้าโดยไม่หยุดยั้ง จากขั้นต่ำไปสู่ขั้นสูง จนเต็มศักยภาพที่แต่ละคนจะพึงมีได้ เพื่อให้บุคคลสามารถแก้ปัญหาที่ประสบอยู่ประจำวัน และปรับตนเองเข้ากับสังคมสิ่งแวดล้อม

เชียรศรี วิวิธสิริ (2535 : 16-17) กล่าวว่าสำหรับบทบาทหน้าที่ทางการศึกษานอกโรงเรียนกล่าวตามหลักการแล้วมีดังนี้

1. ให้บริการความรู้ที่อยู่นอกขอบข่ายของการศึกษาในระบบโรงเรียน
2. ให้การศึกษาทดแทนสิ่งที่ไม่ได้รับในโรงเรียนภาคปกติ

3. ให้ความรู้เพิ่มเติมจากที่ได้รับในโรงเรียนภาคปฏิบัติ ก่อให้เกิดระบบการเรียนรู้
อย่างต่อเนื่องขึ้นภายในสังคม

4. ช่วยสนับสนุนเพิ่มเติมการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ส่งเสริมแนวคิดการ
จัดการศึกษาตลอดชีวิตให้สมบูรณ์ บุคคลใดที่เรียนจบในระบบโรงเรียนไปแล้ว ถ้าได้มีโอกาส
ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในรูปแบบการศึกษาผู้ใหญ่ หรือการศึกษานอกโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ
ก็จะทำให้บุคคลนั้นเป็นคนทันสมัย ก้าวทันความเจริญของโลก

5. ช่วยถ่วงดุลย์การศึกษาในระบบโรงเรียน เปิดโอกาสทางการศึกษาให้กว้างขึ้น
ทำให้มีความเสมอภาคทางการศึกษามากขึ้น เพราะการศึกษานอกโรงเรียนจะเป็นทางเลือก
พิเศษสำหรับผู้พลาดหรือด้อยโอกาส และช่วยลดช่องว่างระหว่างชนชั้น หรือระหว่างสังคมเมือง
กับชนบทให้น้อยลง

6. เปิดโอกาสให้มีการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษาอย่างกว้างขวาง
มากขึ้น

เมื่อพิจารณาจากบทบาทหน้าที่ตลอดจนประชากรเป้าหมายแล้ว จะเห็นว่าการ
ศึกษานอกโรงเรียนมีขอบข่ายกว้างขวางมาก รัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็น ดัง
ที่ได้ระบุไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ความว่า

หมวด 2 แนวนโยบายการศึกษาของรัฐ ข้อ 14

“รัฐพึงจัดและสนับสนุนการศึกษานอกโรงเรียนในลักษณะต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้
บุคคลได้มีโอกาสรับการศึกษาตลอดชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่มีโอกาส
ศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอันดับแรก”

หมวด 7 การระดมสรรพกำลังเพื่อการศึกษา ข้อ 55

“รัฐพึงเพิ่มงบประมาณทางการศึกษาสำหรับการศึกษาทุกระดับ และเน้นความ
สำคัญของการศึกษาภาคบังคับ และการศึกษานอกโรงเรียนเป็นพิเศษ

6.4 ประเภทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบจำแนกออกได้หลายรูปแบบ ดังนี้

1. **การศึกษาสายสามัญ** (General Education) ได้แก่การศึกษาชั้นพื้นฐานตั้งแต่ระดับอ่านออก เขียนได้ ไปจนถึงระดับมหาวิทยาลัย การศึกษาประเภทนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับคุณวุฒิต่าง ๆ ตามระดับที่ศึกษา ดังเช่น คุณวุฒิเท่าประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย และอุดมศึกษา

2. **การศึกษาสายอาชีพ** (Vocational Training) ซึ่งจัดขึ้นตามความเหมาะสมแก่ท้องถิ่นและกลุ่มเป้าหมาย เช่น เกษตรกร อาจได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การบำรุงรักษาพืชและสัตว์ การป้องกันและรักษาโรคในไร่นา การใช้เครื่องยนตร์เล็ก การดูแลซ่อมแซมเครื่องมือ **ผู้มีอาชีพด้านค้าขาย** ก็อาจเรียนเรื่อง การบัญชี การธุรกิจ **ผู้มีอาชีพด้านหัตถกรรมหรืออุตสาหกรรม** ก็อาจเรียนเรื่องการถักทอ การจักสาน การแกะสลัก ช่างเครื่องยนตร์ ช่างไฟฟ้า ช่างวิทยุ โทรทัศน์ ช่างโลหะ ฯลฯ **ผู้มีอาชีพด้านนครกรรม** ก็อาจเรียนเรื่องการตัดเย็บเสื้อผ้า ตัดผม เสริมสวย การประกอบอาหาร การประดิษฐ์ของชำร่วย ผู้ประกอบอาชีพด้านศิลปะ ก็อาจเรียนด้านวาดรูป ปั้น ออกแบบ ฯลฯ

การศึกษายาอาชีพ เป็นการศึกษาก็กว้างขวาง และจะต้องดำเนินการโดยหน่วยงานต่าง ๆ จำนวนมาก

3. **การศึกษาด้านสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและชีวิตในครอบครัว** ได้แก่ การศึกษาเรื่องการป้องกันรักษาโรค การจัดสิ่งแวดล้อม การวางแผนครอบครัว โภชนาการ การดูแลเด็ก การรู้จักบริโภค ความสัมพันธ์ในครอบครัว นิรภัยศึกษา ฯลฯ

4. **การศึกษาเพื่อเสริมสร้างความสามารถในด้านการเมือง การปกครอง ท้องถิ่น และชุมชน การเป็นผู้นำ และการให้บริการ** ได้แก่ การปกครอง การพัฒนาชุมชน กิจกรรมสาธารณะ การจัดกลุ่ม การจัดองค์การ การออกเสียงเลือกตั้งในระดับต่าง ๆ การมีส่วนร่วมในการพัฒนา การศึกษาเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของพลเมือง สิทธิของสตรี การเมืองระหว่างประเทศ ขบวนการแรงงาน องค์การอาสาสมัคร ฯลฯ

5. การศึกษาเพื่อพัฒนาตน ได้แก่ การศึกษาแบบเสรี (ศิลปศาสตร์) ดนตรี ศิลปะ นาฏศิลป์ การละคร วรรณคดี ศิลปหัตถกรรม ปรัชญา ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี นันทนาการต่าง ๆ งานอดิเรก ฯลฯ

6. การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และเจตคติ ที่เหมาะสม เพื่อให้สามารถเข้ามามีส่วนรวมในการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังเช่น ความเข้าใจในองค์กรชุมชน ภารกิจของชุมชน ความสามารถในการชี้ระบุปัญหาการวางแผน การจัดการ การมีส่วนร่วม การประเมินผล ตลอดจนความรู้ และทักษะอื่น ๆ ที่จำเป็นในการพัฒนาชุมชน

ดารา ทีปะपाल (2538 : 231) ได้สรุปรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในประเทศไทย ไว้ดังนี้

1. รูปแบบที่จัดขึ้นเพื่อเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้แก่ การศึกษาชั้น เด็กเล็ก การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ การศึกษาตามมหาวิทยาลัยเปิด โดยเฉพาะการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญจะมีการสอบเพื่อไต่บันไดทางการศึกษา เพื่อให้โอกาสแก่ ผู้อยู่นอกระบบโรงเรียนได้มีความก้าวหน้าทางวิชาการนับจากระดับประถมศึกษา เพื่อให้โอกาส แก่ผู้อยู่นอกระบบโรงเรียนได้มีความก้าวหน้าทางวิชาการนับจากระดับประถมศึกษาและต่อเนื่อง ไปจนถึงโอกาสได้เข้าศึกษาระดับมหาวิทยาลัย (สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ 2524 : 11)

2. รูปแบบที่จัดขึ้นเพื่อให้บริการข่าวสารและข้อมูล การศึกษาประเภทนี้มุ่งให้ เด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ ได้รับข่าวสารข้อมูล เพื่อเพิ่มพูนความรู้ที่จะสร้างเสริมความสมบูรณ์แห่ง ชีวิต เช่น การดนตรี นันทนาการ งานอดิเรกต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งผู้คนสามารถมีอิสระ มีเสรี มีความ พოใจที่จะศึกษา รูปแบบนี้เน้นความพึงพอใจในการได้รับความรู้ และช่วยพัฒนาการศึกษาไป ตลอดชีวิต รูปแบบที่จัดขึ้นที่เห็น เช่น การจัดห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน สื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ เป็นต้น

3. **รูปแบบการศึกษาสายอาชีพ** เป็นการศึกษาเพื่อเสริมสร้างทักษะด้านอาชีพต่างๆ ซึ่งอาศัยความรู้ทางเทคนิคและการฝึกอบรม เช่น กลุ่มสนใจ การฝึกอบรมภายในโรงงานอุตสาหกรรม การสัมมนาเกี่ยวกับการจัดการต่าง ๆ ตามลักษณะอาชีพที่พัฒนาขึ้นใหม่ตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก และการนำเทคโนโลยีขั้นสูงและสมัยใหม่เข้ามาใช้

4. **รูปแบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน** ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวันในชุมชนนั้น ๆ ทั้งด้านที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย สุขภาพ อนามัย การบริโภค และเลี้ยงดูทารก การวางแผนครอบครัว เพศศึกษา โภชนาการ การเป็นพลเมืองดี การรู้หนังสือ การถนอมอาหาร เรื่องเกี่ยวกับครอบครัว ฯลฯ

6.5 ความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบกับการศึกษานอกระบบ

Ronald Paulston, T. Simkins, Archibold Callaway ได้วิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบและนอกระบบไว้ ดังต่อไปนี้

หัวข้อเปรียบเทียบ	การศึกษาในระบบ	การศึกษานอกระบบ
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> มุ่งเตรียมผู้เรียนเพื่ออนาคตเนื่องจากผู้เรียนยังมีวัยน้อยยังไม่เป็นอิสระ ต้องพึ่งพาผู้ใหญ่อยู่ จึงไม่สามารถจะนำความรู้ไปใช้ได้ ในทันทีได้ การเรียนรู้เป็นการสะสมประสบการณ์เพื่อนำไปใช้ในวัยผู้ใหญ่ มุ่งประกาศนียบัตรเพื่อนำไปใช้เพื่อการเรียนต่อหรือหางานทำ 	<ol style="list-style-type: none"> มุ่งให้ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ในทันที เพราะผู้เรียนส่วนมากเป็นผู้ใหญ่เป็นอิสระ และพึ่งพาตนเองได้แล้ว ไม่มุ่งประกาศนียบัตร

หัวข้อเปรียบเทียบ	การศึกษาในระบบ	การศึกษานอกระบบ
รูปแบบ	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีรูปแบบที่ค่อนข้างจะเป็นเอกภาพ และคล้ายคลึงกันไม่ว่าในประเทศเดียวกันหรือในประเทศอื่น ๆ 2. กิจกรรมการศึกษานอกระบบมักแยกตัวเองออกจากสังคมและสภาพแวดล้อม 3. มีโครงสร้างที่ค่อนข้างจะตายตัวไม่ยืดหยุ่น 	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีรูปแบบหลากหลายแม้ในประเทศเดียวกัน 2. กิจกรรมการเรียนรู้ มักสัมพันธ์กับชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อมของผู้เรียนโดยใกล้ชิด 3. มีโครงสร้างไม่ซับซ้อน ค่อนข้างยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ง่าย
ผู้เรียน	<ol style="list-style-type: none"> 1. ผู้เรียนส่วนใหญ่อยู่ในวัยเด็กหรือหนุ่มสาว ดังเช่น ระหว่างอายุ 6 - 24 ปี ซึ่งถือว่าเป็นอายุก่อนการประกอบอาชีพและก่อนจะรับบทบาทเป็นผู้ใหญ่ 2. ผู้เรียนมักมาเรียนโดยการบังคับ เช่น โดยกฎหมายหรือผู้ปกครอง 3. มักกำหนดคุณสมบัติของผู้เรียนไว้ค่อนข้างเคร่งครัด เช่น ความรู้พื้นฐาน ซึ่งต้องมีประกาศนียบัตรแสดง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ผู้เรียนไม่กำหนดเพศและอาจมีอายุตั้งแต่เกิดจนอายุชัย 2. ผู้เรียนส่วนใหญ่มาเรียนโดยสมัครใจ 3. มักไม่กำหนดคุณสมบัติของผู้เรียนโดยเข้มงวดนัก

หัวข้อเปรียบเทียบ	การศึกษาในระบบ	การศึกษานอกระบบ
ผู้สอน	<ol style="list-style-type: none"> 1. โดยทั่วไปมีการกำหนดคุณวุฒิครู ต้องมีประกาศนียบัตรแสดงว่ามีความรู้ความสามารถในสาขาวิชาที่ตนสอน 2. ค่อนข้างเคร่งครัดในการคัดเลือกบุคคลผู้จะมาทำหน้าที่เป็นผู้สอน นอกจากจะมีความรู้เป็นอย่างดีแล้ว มักจะถือว่าต้องเป็นแบบอย่างในด้านความประพฤติ และอื่น ๆ ด้วย 3. ยึดครูเป็นศูนย์กลาง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. โดยทั่วไปไม่กำหนดคุณวุฒิ แต่ต้องมีประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ และสามารถทำการสอนได้ 2. ไม่เคร่งครัดในการคัดเลือก ไม่ถือว่าต้องเป็นแบบอย่าง หากเป็นผู้มีความสามารถเฉพาะเรื่องเฉพาะอย่างและมุ่งใช้ประโยชน์ในแง่ที่เขามีความชำนาญเท่านั้น 3. ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
หลักสูตร	<ol style="list-style-type: none"> 1. หลักสูตรส่วนใหญ่มีระยะยาว เช่น หลักสูตรประถมศึกษา 6 ปี มัธยมต้น 3 ปี มัธยมปลาย 3 ปี บริญญา 4 - 6 ปี 2. หลักสูตรมักตายตัว ไม่ยืดหยุ่นตามผู้เรียน หรือเหตุการณ์ 3. เนื้อหาของหลักสูตรมักจะเป็นวิชาการ เนื้อหากว้างและครอบคลุมหลายเรื่องหลายอย่าง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. หลักสูตรส่วนใหญ่ระยะสั้น เช่น 1, 2, 3, 6 เดือน หรืออาจจะสั้นกว่านั้นเพียง 1 - 7 วัน ฯลฯ 2. หลักสูตรมุ่งตอบสนองความต้องการของผู้เรียนจึงมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่า 3. เนื้อหาของหลักสูตรมักจะถูกมุ่งการนำไปใช้ แคบและจำกัดเฉพาะเรื่องที่น่าไปใช้

หัวข้อเปรียบเทียบ	การศึกษาในระบบ	การศึกษานอกระบบ
การจัดการ	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีระบบควบคุมจากภายนอก เป็นส่วนใหญ่ (เช่น ควบคุม โดยกระทรวงศึกษาธิการและ กรมต่าง ๆ ที่เป็นต้นสังกัด) 2. มักจะมีสถานที่เฉพาะเจาะจง เช่น เป็นโรงเรียน, วิทยาลัย, มหาวิทยาลัย มีอาคารสำหรับการดำเนินการโดยเฉพาะ 3. เวลาในการดำเนินการมัก กำหนดไว้ตายตัว เช่น กำหนด เวลาเข้าเรียนและหยุดเรียนไว้ เวลานั้นเวลานี้ตลอดภาคเรียน หรือตลอดปี 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ส่วนใหญ่มีระบบควบคุมโดย สถาบันแต่ละสถาบันอาจจะ เรียกว่า ควบคุมตนเอง หรือ ควบคุมจากภายในก็คงได้ และชุมชนอาจมีส่วนร่วมในการจัดการและควบคุม 2. ไม่จำกัดสถานที่ จะใช้ที่ใด ๆ ก็ได้ตามความจำเป็นและ เหมาะสม 3. เวลาในการดำเนินการมักไม่ กำหนดไว้ตายตัวอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามเหตุการณ์และความจำเป็น

(Paulstom, 1972. Simbine, 1977 : 12-15 Callaway, 1973 : 16-17)

ศุภร ศรีแสน (2538 : 12-19) ได้รวบรวมข้อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

แดกซฟอร์ดเน้นความแตกต่างในด้านปรัชญาการศึกษาในระบบโรงเรียนกับปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 16 ข้อ (Axford. 1969 : 105)

สุพล วุฒิเสน ได้เปรียบเทียบเน้นความแตกต่าง ในด้านการบริหารการศึกษาในระบบโรงเรียนกับนอกระบบโรงเรียนไว้ 9 ข้อ (สุพล วุฒิเสน) 2518 : 9) และ

ปฐม นิคมานนท์ ได้เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

การศึกษาในระบบโรงเรียน Formal Education	การศึกษานอกระบบโรงเรียน Nonformal Education
--	--

วัตถุประสงค์

1. เป็นวัตถุประสงค์ระยะยาวและทั่ว ๆ ไป การศึกษาในระบบโรงเรียนมุ่งเตรียมตัวผู้เรียนสำหรับชีวิตในอนาคตวัตถุประสงค์จึงเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป และเป็นวัตถุประสงค์กว้าง ๆ

2. มุ่งที่ประกาศนียบัตรหรือวุฒิ เมื่อผู้เรียนจบหลักสูตรจะได้รับประกาศนียบัตรหรือวุฒิ ซึ่งเป็นการกำหนดตำแหน่งสังคมที่เป็นการยอมรับในวงกว้าง การเตรียมคน ให้มีคุณสมบัติตามประกาศนียบัตรจึงเป็นความมุ่งหมายสำคัญ รางวัลจากการเรียน จะเป็นประกาศนียบัตร ที่มีการกำหนดอัตราค่าจ้างสำหรับการประกอบอาชีพ

1. เป็นวัตถุประสงค์ระยะสั้น และเฉพาะเจาะจง การศึกษานอกระบบโรงเรียนมุ่งสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ที่เป็นปัจจุบันของบุคคลและสังคม ดังนั้นจึงมุ่งด้านทักษะ หรือ ปฏิบัติทางเทคนิคที่เฉพาะเจาะจง มุ่งให้เห็นผลแห่งการเปลี่ยนแปลงในทันทีทันใดและมีความเบ็ดเสร็จ-สมบูรณ์อยู่ในตัว

2. ไม่ได้มุ่งที่ประกาศนียบัตรหรือวุฒิ ประกาศนียบัตรหรือวุฒิ เป็นผลพลอยได้หรือมีความสำคัญอันดับรองลงไป การศึกษานอกระบบโรงเรียน ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ตามที่สนใจ หรือ ต้องการ ซึ่งคุณค่าจะอยู่ในตัวกิจกรรมนั่นเอง และให้ประโยชน์แก่ผู้เรียนทันที อันหมายถึงการเพิ่มรายได้ เพิ่มผลผลิตตระหนักในคุณค่าของตนเอง ฯลฯ

การศึกษาในระบบโรงเรียน

Formal Education

ศึกษานอกระบบโรงเรียน

Nonformal Education

เกี่ยวกับเวลา

1. ใช้ระยะเวลานาน โปรแกรมการศึกษาในระบบโรงเรียนส่วนใหญ่ใช้เวลานาน มักไม่ค่อยพบโปรแกรมที่ใช้เวลาเรียนน้อยกว่า 1 ปี บางอย่างอาจใช้เวลาถึง 10 ปี หรืออาจมากกว่า เมื่อจบแต่ละระดับก็จะมีระดับสูงขึ้นไป ค่อยรับช่วงสามารถเรียนต่อไปได้ 2. มุ่งอนาคต การศึกษาในระบบโรงเรียน มุ่งจัดสำหรับเด็ก หรือเยาวชนเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมการศึกษา จึงเป็นการมุ่งเตรียมตัวให้แก่เยาวชนเพื่อให้สามารถไปเผชิญชีวิตในสังคมในวันข้างหน้า 3. เรียนเต็มเวลา ส่วนใหญ่ใช้เวลาเรียนเต็มวัน หรือใช้ “เวลาราชการ” ซึ่งเป็นอุปสรรคขัดขวาง ทำให้บุคคลไม่สามารถประกอบอาชีพ และเรียนไปพร้อม ๆ กันได้	1. ใช้ระยะเวลาน้อย โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน มักใช้ระยะเวลาน้อย หายากที่จะใช้เวลานานกว่า 2 ปี ส่วนใหญ่จะใช้เวลาน้อยกว่านี้ อาจเป็น 6 เดือน 3 เดือน 1 เดือน 1 สัปดาห์ หรือแม้แต่ 1 ชั่วโมงก็มี ระยะเวลาในการเรียนขึ้นอยู่กับจุดประสงค์และเนื้อหาของกิจกรรมแต่ละอย่าง 2. มุ่งปัจจุบัน กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาจจะถูกจัดสำหรับเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับความต้องการด้านการเรียนรู้ของบุคคล และสังคมในขณะนั้น 3. เรียนในเวลาว่าง ส่วนใหญ่ เป็นกิจกรรมประเภท “นอกเวลา” บุคคลมักจะเลือกเรียนในเวลาที่ยังว่างจากงานประจำ ดังนั้น ช่วงเวลาจัดกิจกรรมจึงไม่ตายตัว ยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมซึ่งขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้เรียนเป็นสำคัญ

การศึกษาในระบบโรงเรียน Formal Education	ศึกษานอกระบบโรงเรียน Nonformal Education
--	---

เนื้อหาที่เรียน

1. มีลักษณะเป็นส่วนรวม เนื้อหาในการเรียนจะมีลักษณะกว้างๆ โดยยึดลักษณะหรือความต้องการของคนส่วนใหญ่ ซึ่งโดยมากมักจะเน้นด้านสติปัญญา (ความรู้ ความจำ) มากกว่าด้านจิตใจ คุณธรรม และทักษะในการทำงาน 2. มีลักษณะเป็นวิชาการ เนื้อหาในหลักสูตรเน้นด้านวิชาการ หรือ ทฤษฎีซึ่งสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือการดำรงชีวิตจริงในสังคมน้อย 3. หลักสูตร เป็นตัวกำหนดคุณสมบัติของผู้เรียน คุณสมบัติของผู้เข้าเรียนนั้น ถูกกำหนดขึ้น ตามความต้องการของหลักสูตรหรือตามลักษณะเนื้อหาวิชาส่วนใหญ่ หรือแทบทั้งหมด มักกำหนดความรู้ด้านหนังสือ หรือวิชาสามัญ และก่อนจะเข้าเรียนระดับหนึ่ง ๆ จะต้องจบการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่าหลักสูตรนั้นมาแล้ว เช่น จะเข้าเรียนระดับมัธยมศึกษา จะต้องจบชั้นประถมศึกษามาก่อน	1. มีลักษณะ เป็นส่วนบุคคล เนื้อหาที่เรียนขึ้นอยู่กับความต้องการและความสนใจของบุคคล หรือกลุ่มที่มีจำนวนน้อย เนื้อหาส่วนใหญ่ ยึดถืองาน หรือทักษะเป็นหลัก (task-or skill-centered) 2. มีลักษณะเป็นปฏิบัติมากกว่า หลักสูตรเน้นการปฏิบัติ หรือสิ่งที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน สิ่งที่เรียนมีความสัมพันธ์กับงาน หรืออาชีพที่ผู้เรียนกระทำอยู่แล้ว และสอดคล้องกับสภาพในสังคม 3. ผู้เรียนจะเป็นผู้กำหนดหลักสูตร เนื่องจากหลักสูตรส่วนใหญ่ สร้างขึ้นตามความต้องการ ความสนใจและความสามารถของผู้เรียน สำหรับคุณสมบัติด้านความรู้ ด้านหนังสือ หรือระดับการศึกษา จึงมีความสำคัญรองลงมา จากความสนใจ ความสมัครใจ และความต้องการของผู้เรียน